

Streszczenie rozprawy doktorskiej

Piotr Urbanowicz

Badanie elektryczności jako praktyka naukowa oraz źródło metafor w prasie popularnonaukowej i filozofii mesjanizmu

Głównym celem rozprawy doktorskiej jest udowodnienie wpływu praktyk naukowych związanych z badaniem elektryczności na przedstawicieli literatury i filozofii romantyzmu oraz mesjanizmu. Badaniu został poddany okres historyczny rozpoczynający się w 1770 roku, czyli w momencie ukazania się pierwszych publikacji w języku polskim dotyczących elektryczności, i kończący się na 1850 roku, jako umownej granicy wykrystalizowania się wiodących teorii romantycznych i mesjanistycznych. W rozprawie postawione zostały trzy główne tezy. Po pierwsze, że nauka o elektryczności była współwytwarzana społecznie, to znaczy, że o jej skuteczności decydowały aspekty kulturowe i polityczne. Po drugie, że tak pojęta nauka stała się źródłem kontrowersji dyskutowanych na łamach prasy naukowej i popularnonaukowej, która wraz z początkiem XIX wieku zaczęła odgrywać fundamentalne znaczenie w kreowaniu społecznego imaginariumu. Po trzecie, że na skutek krążenia referencji elektryczności, zarówno jako czynników materialnych oraz metafor, nauka przyczyniła się do ugruntowania nowych figur wyobraźni i narzędzi epistemologicznych w twórczości romantycznej i filozofii mesjanizmu.

Pierwszy rozdział omawia kulturę naukową skoncentrowaną na badaniu elektryczności w latach 1770-1815. Ten moment historyczny charakteryzuje się wzmożeniem wysiłków na rzecz edukacji publicznej. Był to okresznaczony reformą uniwersytetów (Szkół Głównych Koronnych), zmianą programów nauczania, a więc negocjacji różnych strategii podejmowanych w celu upublicznienia nauki. W rozdziale tym zostaje dowiedzione, że niektóre konkluzje wynikające z badań nad elektrycznością, np. boskie pochodzenie i uniwersalne działanie tej siły, pomogły ustanowić publiczny autorytet nauki. Proces ten zostaje omówiony zgodnie z performatywną teorią nauki proponowaną przez studia nad nauką i technologią. Omówienie polega na dokładnej rekonstrukcji praktyk naukowych i metaforyzacji pochodzących z licznych podręczników fizycznych, podjętej w celu opisanie performatywnej funkcji nowego aktora społecznego – elektryczności. Rozdział tłumaczy funkcje tego aktora w kształtowaniu nowych praktyk społecznych i wzorców doświadczenia.

Celem drugiego rozdziału jest omówienie krążenia referencji elektryczności w Wilnie w okresie ok. 1800-1825. Zgodnie z teorią aktora-sieci w rozdziale zostaje prześlędony performans elektryczności, czyli jej wiązania z innymi aktorami i stabilizowania różnych układów wiedzy. Analizie zostają poddane teorie naukowe m.in. Jędrzeja Śniadeckiego, Stefana Stubielewicza, Józefa Franka oraz innych wykładowców Uniwersytetu Wileńskiego. W powiązaniu z tymi teoriami zostają omówione kontrowersje związane z magnetyzmem zwierzęcym. Celem takiego zestawienia jest zwrócenie uwagi na dzieloną przez te dwie nauki *episteme*, na którą składały się metafory elektryczności. Rozdział opowiada także o działalności Towarzystwa Filomatów, przede wszystkim grupy „Promienistych” (w tym Adama Mickiewicza), którzy korzystali z pojęcia i modeli wyznaczanych przez naukę o elektryczności i magnetyzm zwierzęcy, aby stworzyć nową, romantyczną wizję międzyludzkiej komunikacji i budowania wspólnoty.

Trzeci rozdział pokazuje jak w drugim i trzecim dziesięcioleciu XIX wieku kultura romantycznej nauki współtworzyły pewne kluczowe kategorie estetyczne i filozoficzne dla zrozumienia „ducha narodowego”. Analizie zostają poddane artykuły prasowe dotyczące elektryczności z takich czasopism jak „Izys Polska” i „Pamiętnik Warszawski”, które popularyzując wiedzę o elektryczności wykorzystywały figury eschatologiczne i metafizyczne charakterystyczne dla paradygmatu nowej szkoły literatury romantycznej. Równolegle z tymi analizami omówione zostają sztandarowe dla kształtowania mesjanizmu teksty autorstwa Maurycego Mochnackiego i Kazimierza Brodzińskiego. Dostrzeżona zostaje ich rola w kształtowaniu metafory ducha jako elektryczności, która stanie się kluczowa dla późniejszych mesjanistów. Ostatni podrozdział koncentruje się na funkcji metafor elektryczności w *Dziadach*, cz. III Mickiewicza.

Czwarty rozdział omawia proces stabilizowania się metafory ducha jako elektryczności we wczesnych latach 40. XIX wieku. Po pierwsze omówione zostają opinie na temat Mickiewicza, które świadczą o nadawaniu wieszczowi elektrycznych właściwości. Następnie dokładnej analizie zostają poddane nauki praktykowane w formacji towiańczyków. Główną tezą rozdziału jest to, że Andrzej Towiański, pomysłodawca założenia Koła Sprawy Bożej, wykorzystywał metaforę ducha jako elektryczności w prezentowaniu swojej mistycznej wizji. Metafora ta umożliwiła mu wyrażenie duchowych tajemnic istnienia oraz pozyskiwanie nowych wyznawców. Rozdział opowiada również o funkcjach elektryczności w mistycznej twórczości Juliusza Słowackiego. Z Koła Sprawy Bożej wywiódł przeświadczenie o tożsamości ducha z elektrycznością i szczegółowo zgłębiał tę analogię we własnej twórczości. Zaznajamiał się z teorii naukowymi na temat elektromagnetyzmu, prowadził

własne eksperymenty i obserwacje. Uzyskane tymi drogami odkrycia służyły mu do stworzenia nowej, syntetycznej nauki o duchu.

Piąty i zarazem ostatni rozdział dotyczy teorii mesjanistycznych Bronisława Trentowskiego, Karola Libelta i Augusta Cieszkowskiego. Rekonstrukcja dyskursu na temat elektryczności w prasie poznańskiej i warszawskiej dowodzi, że elektryczność opisywano w kategoriach metafizycznych. W tym kontekście zostaje omówiona popularyzatorska i naukowa działalność Józefa Żochowskiego, fizyka, konstruktora, publicysty i autora koncepcji mesjanistycznych przedstawiających elektromagnetyzm jako duszę świata. Przy omówieniu prasy dostrzeżono także, że przypisywano jej – tj. publikowanej na jej łamach filozofii – „elektryzującą” rolę pobudzania życia narodowego. Stąd metafory elektryczności w filozofii narodowej niosły co najmniej dwa znaczenia: nie tylko dostarczały języka na opisanie ducha, ale każdą próbę filozofii traktowały jako manifestację jej wspólnoto-twórczej energii. Analiza *Chowanny* Trentowskiego i *Ojciec Nasz* Cieszkowskiego dowodzi, że autorzy przejęli te metaforyzacje elektryczności rozpowszechnione w dyskursie do tworzenia historii oraz przyszłości ducha a także mesjanistycznych wizji „nowego człowieka”.

doktorant

promotor